

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ВІДНОВЛЕННЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних умовах все більше розповсюдження отримує доктрина «тривалого розвитку». Суть доктрини – сполучення процесів економічного та екологічного розвитку, збереження середовища мешкання в інтересах сучасного та майбутнього покоління. Впровадження доктрини тривалого розвитку та концепцій сталого розвитку має забезпечити вирішення як екологічних, так і економічних проблем суспільства.

Реалізація ринкової економіки потребує розгляду екологічних чинників та показників з позицій економічного аналізу, а також включення екологічних цінностей і чинників до економічних категорій. Це передбачає проведення досліджень еколого-економічних наслідків екологічної діяльності підприємств, визначення впливу екологічних факторів на економіку, розробку заходів, спрямованих на стабілізацію та покращення стану навколишнього природного середовища на основі виділення фінансових ресурсів і т.п. Проблема здійснення еколого-економічного досліджень набуває особливої актуальності в період прояву кризових явищ, конфліктів різного рівня. У даний момент однією з глобальних проблем українського суспільства є вирішення військового конфлікту на сході України. Дослідження наслідків і шляхів вирішення даного конфлікту стали предметом вивчення науковців різних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених питань. Екологія Донецької області завжди перебувала в центрі підвищеної уваги вчених і практиків. Донецька область відносилась традиційно до регіонів з підвищеною екологічною небезпекою. Так, у журналі «Економічний вісник Донбасу» різноманітним екологічним питанням була присвячена достатня кількість статей, слід особливо виділити змістовні праці Т. Костюка [1], К. Павлова [2;3], О. Латишевої [4] та інших.

Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення аналізувалися у статті професора І. Личенка [5]. Перші комплексні огляди екологічної ситуації в зоні конфлікту на сході України з'явилися вже на початку 2015 року. Серед найбільш змістовних публікацій щодо еколого-економічних аспектів розвитку Донбасу слід виділити дослідження, яке проведене у рамках проекту «Визначення шкоди, завданої довкіллю на сході України» [6], основним завданнями

якого стало проведення аналізу впливу конфлікту на навколишнє середовище та підготовка рекомендацій з метою перспективного відновлення регіону.

Метою даної статі є характеристика еколого-економічної складової відновлення Донецької області.

Основні результати дослідження. Характеристику еколого-економічної складової процесів відновлення можливо отримати під час проведення еколого-економічного аналізу регіону. Цей вид аналізу як напрям наукової діяльності тільки починає розвиватися в Україні. Зараз його почали активно впроваджувати в практику діяльності як екологи, так і економісти. Це викликає необхідність як попереднього розгляду основних теоретичних положень даного аналізу, так і надання практичних рекомендацій щодо їх застосування на практиці.

Результати еколого-економічного аналізу повинні забезпечувати тісний взаємозв'язок процесів відновлення Донецької області із процесами відтворення природних ресурсів та раціонального природокористування, економічного використання усіх видів ресурсів. В еколого-економічному аналізі процесів відновлення Донецької області слід виділити три напрями:

– визначення еколого-економічних наслідків військового конфлікту на сході України (масштаб виникнення екологічної загрози для регіону, характеристика матеріальних витрат у екологічній сфері тощо);

– визначення впливу процесів відновлення на екологічний розвиток регіону;

– визначення заходів економічного стимулювання для об'єктів господарської діяльності для поліпшення стану екологічних процесів у регіоні.

При проведенні еколого-економічного аналізу можливо використовувати усі методи збору інформації: екологічний моніторинг, екологічну експертизу, екологічну діагностику, екологічний аудит, екологічний контроль і т.п. залежно від завдань проведеного дослідження.

Так екологічну експертизу потрібно впроваджувати обов'язково в практику прийняття управлінських рішень органами державної влади на регіональному та місцевому рівнях, органами місцевого самоврядування. Висновки екологічної експертизи будуть сприяти прийняттю узгоджених рішень щодо відновлення регіону з вимогами сталого розвитку. У 2016 р. було проведено у Донецькій області 4 екологічних експертизи [7].

Екологічний контроль дозволяє попередити виникнення екологічної небезпеки у регіоні. Проведення екологічного аудиту та моніторингу сприяє отриманню оперативної інформації щодо екологічного стану регіону, дозволяє визначити першочергові напрями діяльності щодо стабілізації екологічного стану, розробити заходи щодо його поліпшення.

У Донецькій області з 2007 р. працює автоматизована система моніторингу атмосферного повітря та стану поверхневих водних об'єктів. Інформація від суб'єктів моніторингу та автоматизованих постів передається на центральні сервери. За допомогою спеціалізованого програмного забезпечення користувачі автоматизованої системи моніторингу докільця отримують необхідну інформацію безпосередньо через мережу Інтернет. У м. Маріуполь реалізовано захід «Запровадження міської системи моніторингу навколишнього природного середовища» із сумою фінансування 410,80 тис. грн [7].

Слід зазначити, що здійснення першого напряму еколого-економічного аналізу ускладнено через неможливість проведення екологічного моніторингу всієї території Донецької області. Також, відповідно до Закону України № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» у регіоні були призупинені планові та позапланові перевірки промислових підприємств: «Органам і посадовим особам, уповноваженим законами здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, у період та на території проведення антитерористичної операції тимчасово забороняється проведення планових та позапланових перевірок суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у зоні проведення антитерористичної операції, крім позапланових перевірок суб'єктів господарювання, що відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України критеріїв

оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності віднесені до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику» [8].

Відсутність інформації щодо стану екологічної безпеки у регіоні пов'язано також із ліквідацією постів контролю якості атмосферного повітря, постів контролю якості поверхневих вод у ряді міст Донецької області (з 39 постів Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів у Донецькій області зараз працюють тільки 20) [6].

У Донецькій і Луганській областях ускладнена робота Державних екологічних інспекцій, під час виконання покладених на них функцій у результаті зменшення чисельності кваліфікованих робітників, зниження матеріально-фінансового забезпечення їх діяльності тощо.

Проведенню аналізу заважає неможливість отримання статистичних даних, які характеризують витрати на природоохоронні заходи від підприємств. Витрати на ці цілі неможливо визначити у собівартості продукції. Дані щодо таких витрат можливо отримати тільки на основі здійснення спеціальних досліджень первинних документів, у першу чергу, на екологічно небезпечних підприємствах регіону.

Вартісній оцінці збитків має передувати оцінка збитків у натуральній формі. Вартісна оцінка має проводитися незалежними кваліфікованими вітчизняними та міжнародними фахівцями на основі розроблених методик або існуючих міжнародних методик.

У результаті попереднього огляду впливу військового конфлікту на екологічні показники розвитку Донецької області було визначено появу таких проблем:

1. Суттєве погіршення стану довкілля через значні викиди забруднюючих речовин у атмосферу (табл. 1).

Таблиця 1

Викиди забруднюючих речовин у атмосферу (складено з урахуванням [9])

	Кількість підприємств		Щільність викидів у розрахунку на 1 км ² , кг		Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	
	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	7965	11303	5809,8	4955,5	77,9	66,7
Донецька область	507	528	39333,3	34605,3	241,4	214,3

Донецька область залишається абсолютним лідером за кількістю викидів. Від початку конфлікту кількість підприємств, що звітують Державній службі статистики України щодо викидів і скидів забруднюючих речовин, скоротилась на 65%. Викиди в атмосферу підприємствами, які надають статистичну звітність, скоротились у 2016 р. до 96% від рівня 2014 р. (статистична інформація щодо непідконтрольної українській владі території відсутня).

Донецька область найбільше в Україні викидає в атмосферу діоксид азоту, діоксид сірки, метан, ді-

оксид вуглецю. Серед міст, які найбільше викидають шкідливі речовини в атмосферу, є міста Донецької області (табл. 2).

За даними Центральної геофізичної обсерваторії, в 2016 р. концентрація оксиду вуглецю в Слов'янську перевищувала норму в 4,8 раза, фенолу в Краматорську – в 4,5 раза. У I півріччі 2016 р. у 15-ти містах України рівень забруднення повітря оцінювався як високий, серед цих міст – Краматорськ, Слов'янськ, Маріуполь [9]. Загальна динаміка викидів в атмосферне повітря області наведена у табл. 3.

Таблиця 2

**Рейтинг міст України по обсягу викидів
в атмосферу у 2015 р., тис. т [9]**

Населений пункт	Викиди в атмосферу, тис. т	Місце у всеукраїнському рейтингу
м. Кривий Ріг	327,0	1
м. Маріуполь (Донецька обл.)	249,6	2
м. Бурштин	198,0	3
м. Курахове (Донецька обл.)	112,7	4

Таблиця 3

**Динаміка викидів в атмосферне повітря
[10, с. 36-37]**

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Загальна кількість об'єктів, що мають дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, од.	3491*	3425*	3562*
від стаціонарних джерел, тис. т	1448,1	1043,0	917,6
від пересувних джерел, тис. т	198,4	95,7	-
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , т	54,6	39,3	34,6
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	332,2	241,4	214,3

* Об'єкти, які за ступенем впливу на забруднення атмосферного повітря відносяться до II та III групи.

За інформацією Державної служби статистики України, викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення за 2016 р. становлять 981,4 тис. т.

2. Погіршення стану лісових насаджень та природоохоронних зон через військовий конфлікт:

2.1. Унаслідок військового конфлікту на сході України постраждало близько 60 об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) від будівництва фортифікаційних споруд, вирубки лісових насаджень, лісових і степових пожеж [6]. Це призведе до суттєвого зниження рівня лісистості в Донецькій області.

2.2. Наявність замінованих ділянок території.

2.3. Накопичення уламків зруйнованих споруд і техніки.

3. Погіршення стану водного басейну у регіоні:

3.1. Порушення режиму водовідведення на виведених із ладу підприємствах вугільної промисловості; відбувається затоплення шахт, що може при-

звести до забруднення та отруєння підземних вод басейнів р. Сіверський Донець і малих річок Приазов'я, питної води і навколишнього природного середовища.

3.2. Порушення інфраструктури водопостачання та водовідведення, пошкоджено канал «Сіверський Донець–Донбас», існує загроза повного припинення водопостачання міст і селищ загальною чисельністю населення понад 2,5 млн чол.

Збільшується кількість випадків потрапляння до водойм небезпечних отруйних речовин промислового і комунального походження. Небезпечними є стихійні захоронення без дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

Поряд із загальними причинами техногенних забруднень для Донбасу останнім часом став актуальним «специфічний» вид екологічних наслідків, охарактеризований масовим закриттям шахт. У зв'язку з цим у ряді міст змінився рівень стояння ґрунтових вод і почалося підтоплення будівель, житлово-комунальних і промислових об'єктів. Про масштаби даного процесу свідчать дані табл. 4.

Таблиця 4

Стан шахт на сході України* [6]

Вугільні шахти	Контрольована територія	Непідконтрольна територія	Усього
Шахти, що експлуатуються	29	75	104
У водовідливному режимі	1	16	17
У процесі затоплення	1	35	36
На стадії ліквідації	6	64	70
Усього	37	190	227

* Результати, отримані методом експертної експрес-оцінки.

Серед економічних показників, які характеризують стан екологічних процесів у регіоні, значне місце відводиться показникам фінансової діяльності у сфері природокористування. У 2016 р. Програмою економічного і соціального розвитку Донецької області на 2016 рік передбачалось виконання 217 природоохоронних заходів, на фінансування яких було заплановано 588489,45 тис. грн. За 12 місяців 2016 р. у Донецькій області реалізовано природоохоронних заходів на суму 564450,42 тис. грн, що склало 95,92% від запланованої суми витрат. Сума капітальних та поточних витрат на охорону навколишнього середовища на контрольованих територіях становила в 2016 р. 78% від середніх природоохоронних витрат на всій території Донецької та Луганської областей у 2009-2013 рр. (у тому числі 96% на контрольованій території Донецької області і 45% – Луганської) [11].

Загальна характеристика фінансування охорони навколишнього природного середовища у Донецькій області наведена у табл. 5.

Слід зазначити, що у 2016 р. для реалізації екологічних заходів у Донецькій області міжнародна

технічна допомога не залучалася, проекти і програми зовнішньої допомоги у сфері охорони навколишнього середовища не здійснювалися, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями не відбувалось [7, с.175].

Таблиця 5

**Фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища
Донецької області у 2016 р. [7, с. 165-166]**

Назва розділу	Загальна кількість заходів, що планується	Всього План/Факт	Обласний фонд ОНПС (запит) План/Факт	Фонд ОНПС міста чи району План/Факт	Кошти підприємств План/Факт	Інші джерела План/Факт
Охорона атмосферного повітря	11	71018,00/ 249869,80	0,00/ 0,00	0,00/ 0,00	71018,00/ 249869,80	0,00/ 0,00
Охорона і раціональне використання водних ресурсів	37	240037,28/ 130979,91	182164,52/ 89472,97	51181,11/ 29077,13	4500,00/ 0,00	2191,65/ 12429,80
Охорона і раціональне використання земель та мінеральних ресурсів	13	53268,80/ 73324,67	0,00/0,00	0,00/0,00	53268,80/ 73324,67	0,00/0,00
Охорона і раціональне використання природних рослинних ресурсів, ресурсів тваринного світу та збереження ПЗФ	49	113087,87/ 56 56,16	68857,84/ 21375,08	38110,13/ 510,48	4768,00/ 6 853,60	1351,90/ 417,00
Раціональне використання і зберігання відходів виробництва і побутових відходів	35	33952,88/ 44387,22	21919,18/ 14545,19	10639,10/ 3491,53	744,60/ 1186,80	650,00/ 25163,70
Наука, інформація, освіта, міжнародне співробітництво та моніторинг охорони навколишнього природного середовища	72	77124,62/ 9732,66	71098,46/ 8194,62	5161,16/ 1201,04	393,00/ 315,00	472,00/ 22,00
Разом	217	588489,45/ 564450,42	344040,00/ 133587,86	105091,50/ 61280,18	134692,40/ 331549,87	4665,55/ 38032,50

Висновки дослідження. Процеси відновлення Донецької області повинні відбуватися з урахуванням еколого-економічної складової на принципах сталого розвитку. Для цього необхідно здійснювати постійний екологічний моніторинг, аудит та контроль за станом природного середовища.

Пропонується здійснювати такі заходи:

1) постійно проводити еколого-економічний аналіз наслідків військового конфлікту та можливих шляхів відновлення регіону на засадах сталого розвитку;

2) розробити національні, регіональні та місцеві програми подолання негативних екологічних наслідків військових дій на сході України. Зараз у Донецькій області діє тільки Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та прогноз до 2020 року; Програма поводження з відходами у Донецькій області на 2016-2020 роки [12];

3) удосконалення існуючої сучасної природоохоронної інфраструктури регіону шляхом подаль-

шого створення спеціалізованих центрів з екологічної оцінки, моніторингу та контролю;

4) привернення уваги міжнародних державних і недержавних організацій до екологічних проблем відновлення Донецької області, створення і проведення спільних проектів з відновлення Донецької області на основі врахування еколого-економічної складової;

5) створення міжнародного фонду для відновлення східного регіону України з урахуванням економічних, соціальних та екологічних проблем; запровадження механізму дієвого громадського контролю за проведенням цих робіт [5].

Література

1. **Костюк Т.О.** Соціально-екологічна складова економічної безпеки сільського господарства. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. №3 (49). С. 63-69. 2. **Павлов К.В.** Особенности управления эколого-экономическими системами пригородных сельскохозяйственных районов. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1 (47). С. 126-132. 3. **Павлов К.В.** Этноменеджмент и этноэкономика. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 1 (43). С. 131-141. 4. **Латишева О.В.** Екологічні інвестиції: сучасний стан та перспективи їх впровадження в Україні для забезпечення сталого розвитку держави. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 59-65. 5. **Личенко І.О.** Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Юридичні науки. 2016. № 845. С. 279-284. 6. **Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення** докліла на сході України. Київ: ВАІТЕ. 2017. 88 с. 7. **Регіональна доповідь** про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2016 році. Краматорськ: Донецька обласна державна адміністрація, Департамент екології та природних ресурсів. 2017. 179 с. 8. **Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 р. № 1669-VII.** *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 44. Ст. 2040. 9. **Стало відомо, як змінилася екологічна ситуація в Україні за останнє десятиріччя.** URL: <http://informer.news/stalo-vidomo-yak-zminylasya-ekolohichna-sytuatsiya-v-ukrajini-za-ostan-nje-desyatyrichchya/>. 10. **Екологічний паспорт** Донецької області за 2016 рік. Краматорськ, 2016. 206 с. 11. **Програма економічного і соціального розвитку** Донецької області на 2016 рік: Розпорядження голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 01.04.2016 р. № 249 (зі змінами). 12. **Сайт** департаменту екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації. URL: <http://ecology.donoda.gov.ua/programi-3/>.

Беззубко Л. В., Новікова О. В. Еколого-економічна складова відновлення Донецької області

У статті характеризується еколого-економічна складова стратегії відновлення Донецької області. Автори аналізують екологічні наслідки військового конфлікту на сході України. Приділяється особлива увага фінансуванню заходів з охорони природного середовища в Донецькій області. До основних пропозицій авторів відносяться такі: проведення еколого-економічного аналізу наслідків військового конфлікту і можливих шляхів відновлення регіону на засадах сталого розвитку; розробка національних, регіональних і місцевих програм подолання негативних екологічних наслідків військових дій.

Ключові слова: екологія, економіка, Донецька область, військовий конфлікт.

Беззубко Л. В., Новікова Е. В. Эколого-экономическая составляющая восстановления Донецкой области

В статье характеризуется эколого-экономическая составляющая стратегии восстановления Донецкой области. Авторы анализируют экологические последствия военного конфликта на востоке Украины. Уделяется особое внимание финансированию мероприятий по охране природной среды в Донецкой области. К основным предложениям авторов относятся следующие: проведение эколого-экономического анализа последствий военного конфликта и возможных путей восстановления региона на принципах устойчивого развития; разработка национальных, региональных и местных программ преодоления негативных экологических последствий военных действий.

Ключевые слова: экология, экономика, Донецкая область, военный конфликт.

Bezzubko L., Novikova E. Ecological and economic component of the reconstruction of the Donetsk region

The article describes the ecological and economic component of the Donetsk Region recovery strategy. The authors analyze the environmental consequences of the military conflict in eastern Ukraine. Special attention is paid to financing of environmental protection activities in the Donetsk region. The main proposals of the authors include the following: conducting an ecological and economic analysis of the consequences of the military conflict and possible ways of restoring the region on the principles of sustainable development; development of national, regional and local programs to overcome negative environmental consequences of hostilities.

Keywords: ecology, economy, Donetsk region, military conflict.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2018

Прийнято до друку 11.09.2018